

УДК 711.4:728

Главацький О.З.,
Національний університет «Львівська політехніка»

ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ АРХІТЕКТУРНО-ПРОСТОРОВИХ ПРИНЦИПІВ СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО СЕРЕДОВИЩА ТА ЇХ ЗВ'ЯЗОК З СУЧАСНИМИ ТЕОРІЯМИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

Подана характеристика засадничих архітектурно-просторових принципів сучасних теорій запобігання злочинності. На їхній основі автором розглядаються архітектурно-просторові заходи та принципи щодо створення безпечного міського середовища від первісного часу до доіндустріальної епохи. Виявлено їхній зв'язок з сучасними принципами запобігання злочинності через архітектурно-просторову організацію середовища.

Ключові слова: історія містобудування, безпека, злочинність.

Постановка проблеми. Забезпечення безпеки життєдіяльності громадян – пріоритетне завдання будь-якої держави. З моменту появи на Землі людина перманентно живе та функціонує в умовах потенційних небезпек, що постійно змінюються. Вони спричиняють шкоду не тільки людині, а й суспільству та державі в цілому. Це спонукало людство до створення безпечного життєвого середовища і захисту від небезпек шляхом зміни його просторових характеристик. Згодом це отримало об'єктом цілеспрямованої діяльності в сферах архітектури, планування, зміни природнього ландшафту, на яку виділялися значні матеріальні, трудові і розумові ресурси. В результаті, створені архітектурно-просторові об'єкти значно збільшували спроможність людей на виживання. Вони ставали центральними елементами концентрації населення і різних видів діяльності, що зумовлювало виникнення нових міст.

Впродовж свого історичного розвитку принципи безпечності неодмінно стикалися з появою нових, зміною і зникненням існуючих загроз. Зокрема, захист від несприятливих природних умов чи стихій, зміна підходів у військовій справі, збільшення чисельності населення, соціально-культурна сегрегація мешканців, забезпечення соціальної стабільності, підтримання належного санітарно-епідеміологічного стану тощо. Відповідно відбувалася еволюція архітектурно-просторових принципів створення безпечного середовища. Незважаючи на те, що вони частково втратили свою актуальність у теперішній час, їх ідейні положення закладені в сучасних стратегіях створення безпечного міського середовища, зокрема в сфері запобігання злочинності. Останні сприймаються скептично через їх відносну новизну і недостатню

вивченість, зокрема у нашій країні. Тому актуальністю дослідження є демонстрація спадковості головних принципів підвищення кримінологічної безпеки через історію просторового розвитку людських поселень, оскільки їх інтуїтивність і широке застосування в минулому, показує здатність вирішувати проблеми безпечності середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Головні архітектурно-просторові принципи підвищення кримінологічної безпеки викладені у таких теоріях: «Defensible Space», «Crime prevention through environmental design» та «Situational Crime Prevention», засновниками, були: Р. Джефрі, О. Ньюман, Патрісія і Пол Брантінгеми, А. Колмен, Р. Кларк. Обґрунтуванням теоретичних і практичних основ даних теорій займалися науковці: Ян Колкухоун, Сюзан Геассон і Пол Вілсон, Рандалл Атлас, Тімоті Кроу. Історія містобудування широко розкрита в роботах А. Буніна, Т. Саваренської, Г. Іскржицкого, В. Казанцева, М. Светуцькова, С. Пирогова, В. Чайка та ін.

Мета статті. Показати зв'язок головних архітектурно-просторових принципів створення безпечного середовища з сучасними теоріями запобігання злочинності.

Виклад основного матеріалу. Загальна характеристика головних архітектурно-просторових принципів підвищення кримінологічної безпеки. Широкий спектр загроз для здоров'я і благополуччя людей, що існував з моменту перших поселень доіндустріального періоду спонукав їх до створення безпечного життєвого середовища і захисту від небезпек. Для цього залучалися значні матеріальні, трудові й розумові ресурси. Даних проблеми вирішувалися зокрема архітектурно-просторовими засобами, що суттєво впливали на розвиток багатьох міст, незважаючи на їх зміну впродовж еволюції суспільства [1].

Деякі принципи їх створення тотожні тим, що закладені в основу головних мультидисциплінарних теорій підвищення кримінологічної безпеки («Defensible Space», «Crime prevention through environmental design» та «Situational Crime Prevention»). Для їх ефективного впровадження, необхідна робота місцевих громад, муніципалітету, урбаністів, кримінологів та ін. Найголовніші принципи, що належать до сфери архітектурно-планувальної діяльності показані на рисунку 1.

Варто зазначити що дані принципи є взаємозалежними і взаємодіють між собою. Нижче подано короткий аналіз кожного з них [10; 11].

Неформальний і неформальний контроль (створення оглядовості). Неформальний контроль здійснюється звичайними людьми (місцеві жителі, перехожі), які, займаючись своїми справами, можуть втрутитися у певні негативні процеси з метою дотримання порядку. Формальний контроль

створюється цілеспрямовано працівниками певних правоохоронних органів чи організацій. Створення оглядовості передбачає забезпечення потрібного ступеня візуального сприйняття оточуючого середовища, забезпечення хорошого візуального зв'язку (освітлення, розчищення заростів, забезпечення проглядуваності).

Рис. 1. Головні принципи теорій щодо підвищення кримінологічної безпеки через просторову організацію середовища

Територіальність. Вона полягає у розмежуванні громадських, напівгромадських і приватних просторів, з метою створення певного регламенту допустимих видів діяльності на цих територіях, і підтримки власників цих територій у здійсненні контролю.

Контроль доступу. Він полягає у визначенні певної кількості входів/виходів на приватну чи напівприватну територію, і в комплексі з іншими принципами зробити вхід до них з боку злочинців більш ризикованим.

Зовнішній вигляд. Створення комфортного, привабливого простору і підтримка його в належному стані. Останнє включає комплекс заходів, які сприяють дотриманню чистоти і порядку на території, зокрема: правильне розташування вуличної фурнітури (сміттєві баки та урни, лавки, світильники тощо), елементів ландшафту (озеленення, замощення, водойми), використання матеріалів стійких до актів вандалізму, створення можливості для усунення нанесеної шкоди.

Захист об'єкту. Окремі заходи чи їх сукупність, що спрямовані на перешкоджання і запобігання можливій злочинній дії через підсилення та захист потенційного об'єкту злочинної діяльності, зменшення сприятливих

умов для її здійснення. Ними можуть бути: встановлення домофонів, додаткових замків на дверях, решіток на вікнах, спорудження надійної огорожі по межі приватної ділянки, висадження суцільної смуги непрохідних колючих кущів тощо.

Підтримка «вуличної» активності. Створення оптимальної кількості людей у міському просторі, при якій ймовірність злочинної дії буде мінімальною через можливий соціальний контроль. Головними завданнями даного принципу є підвищення кількості соціальних контактів, забезпечення сприятливих умов для можливої самоорганізації місцевих громад, створення дружнього середовища.

Ефективність даних принципів була доведена багатьма дослідженнями, з якими погоджується більшість теоретиків і практиків з різних галузей науки та проектування (Ян Колкухоун, Сюзан Геассон, Рандалл Атлас, Тімоті Кроу), які займалися вивченням цього питання. Вищевказані теорії із запобігання злочинності є відносно новими в сфері архітектури і містобудування, проте сама ідея підвищення особистої безпеки шляхом правильної організації міського простору не нова. Вона сягає в далеке минуле, коли первісні люди почали цілеспрямовано підлаштовувати життєвий простір під свої потреби [10; 11].

Історичний аналіз головних принципів створення безпечного середовища. Архітектура з'явилася у зв'язку з прагненням до задоволення першочергових соціальних, біологічних, економічних, психологічних та етнічних потреб суспільства, тому вона є породженням і відображенням суспільного буття і свідомості. Історично першими потребами людини і первісного суспільства були потреби в укритті від несприятливих атмосферних впливів, звірів і ворогів. Потім їх коло, що задовольняються архітектурою і плануванням, постійно збільшувалося відповідно до зміни суспільного буття і свідомості як тісно взаємопов'язаних матеріальної і духовної сторін життя суспільства.

Ще у первісні часи люди почали змінювати простір, підлаштовуючи його для своїх потреб. Деякі з них, які тимчасово оселялися на певній території, намагалися за допомогою предметів і знаків відмежувати її від інших. Вони розчищали прилеглу територію, її периметр огороджували камінням, ставили фігури, малювали чи вирізьблювали різні символи. На думку Р. Шнайдера та Т. Кічена, головними завданнями такої просторової поведінки було намагання відлякувати звірів, вселяти страх чужинцям, показати межі свого володіння і контроль над ними і при потребі їх захист [10]. Подібним чином сучасні люди відчувають необхідність у виділенні приватного чи напівприватного (комунального) просторів. Важливо відзначити, що природа територіальної

поведінки людини мало змінилася за останні 5000 років і залишається потужним фактором поведінкового контролю.

Аналіз історичних джерел засвідчує, що перші поселення з'явилися в пізньому палеоліті, приблизно 15 тис. років тому. Епоха мезоліту (10 тис. років до н.е.) налічує сотні поселень. Тоді ж з'явилися фортеці у вигляді укріплених пагорбів [4]. Слово «город» (чи «городище»), яке знаходимо в стародруках часів Київської Русі, походить від слова «городити», «огороджувати», тобто огорожена укріплена місцевість [5]. Розкопки в долині річки Йордан відкрили найдавніше поселення відоме ще з Біблії – місто Єрихон (суч. Тель ес-Султан, утворене близько 10 тис. років тому). Археологи з'ясували, що поселення було обнесено ровом, потужними кам'яними мурами (висотою до 8 м) і вежею, які мали оборонний характер [4].

Будівництво стін було необхідністю в давні часи через реальні загрози нападів і військових вторгнень. Вони стали одним з найефективніших засобів оборони в нестабільних регіонах і протягом історії зазнавали змін разом з розвитком воєнної справи і технологій. У роботах з історії містобудування А. Буніна, Г. Іскрицького можна знайти приклади деяких міст Межиріччя, що обносились подвійними або навіть потрійними стінами з близько розташованими зубчастими вежами. Ширину мурів робили настільки великою, що по їх поверхні могли роз'їхатися дві колісниці в парній упряжці [3]. Наприклад, довжина збережених зовнішніх мурів Вавилону перевищує 8000 м. Стіни товщиною в 6-8 м, складені з сирцевої цегли, тяглися в два ряди на відстані 12 м одна від одної. Простір між стінами було засипано землею. Науковці акцентують увагу на тому, що міста Дворіччя з подібними потужними стінами-укріпленнями створювали дуже сильне враження на сучасників, образ неприступної фортеці.

Варто зазначити, що деякі держави в період своєї могутності вважали недоцільним будівництво стін. Наприклад, Критська держава, оточена морями, маючи сильний флот могла зупинити ворога ще у морі. Тому її міста могли вільно розростатися у всіх напрямках [2]. Також у часи розквіту військової могутності Римська імперія могла відбити нашість варварів на своїх віддалених кордонах, тому старі мури навколо м. Риму були розібрані. І тільки тоді, коли стародавня імперія під впливом внутрішніх протиріч стала хилитися до занепаду з'явилася необхідність у їх спорудженні. У 273 році імператор Авреліан заклав нові стіни, що охопили все місто на лівому і правому берегах Тибру. Їх частина у добре збереженому вигляді дійшли до нашого часу [2].

У багатьох європейських міста середньовічної Європи, яка стала театром військових дій, значущість оборонних стін не спадала, їх будівництво продовжувалося до появи нового типу фортифікаційних споруд –

бастіонів, на що в великій мірі вплинув розвиток артилерії. Висока вартість їх спорудження, а також певні аспекти оборонної справи вплинули на те, що будівельники намагалися максимально скорочувати їх довжину. В результаті економії зовнішнього периметра багато міст отримали компактний план і вкрай невелику територію. Внаслідок цього вони були змушені рости в висоту, житлові будинки нерідко досягали чотирьох і більше поверхів [2].

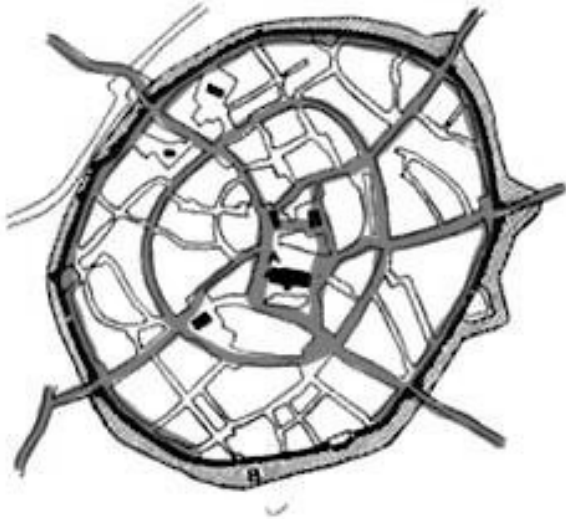

Рис. 2. Модель планувальної структури середньовічного міста

Найбільшого поширення в середні століття отримали міста з радіальним планами. За А. Буніним і Т. Саваренською, архетипом радіально-кільцевого плану стала ліквідація оборонних мурів, які внаслідок територіального розвитку міст, втратили свою актуальність [2].

Починаючи з XVII ст., такі системи вже втілюються в життя при плануванні нових і реконструкції існуючих міст [4].

Цікавим фактом, що підтверджує описане вище, є походження слова «бульвар», що виникло від французького «boulevard», перетвореного з німецького «bollwerk» – міський вал. Цим словом спочатку називалася обсаджена деревами вулиця, що виникла на місці колишніх міських валів або укріплень в процесі реконструкції старих міст. Так з'явилися Великі бульвари Парижа, Бульварне кільце в Москві, Рінгштрассе у Відні [3]. Таким чином, міські мурі серйозно впливали на архітектурно-просторовий розвиток багатьох міст.

Вагомим їх елементом були міські ворота. Традиційно вони помагали виконувати контролюючу функцію над потоками людей, транспорту, товарів і тварин [10]. Додаткових входів/виходів з території міста робити було заборонено. Зазвичай брами охоронялися і їх часто закривали на ніч. У цьому випадку для входу могла служити розташована збоку хвіртка чи прохід, який в часи стародавнього Єрусалиму називався «голчине вушко» (рис. 3). З метою контролю крізь нього можливо було пройти лише зігнувшись одній людині.

Міські брами були найважливішим місцем захисту міста і завжди зміцнювалися особливим чином. Якщо їх захоплював ворог, то шанси втримати місто значно зменшувалися. Щоб цього не допустити вони надійно укріплювалися і захищалися ще на підступах. Перед воротами знаходилася «сліпа пляма», тому по боках додавалися вежі, чи робилися виступи. Головні міські брами мали велику кількість захисних механізмів, щоб можливий

прямий напад на них був набагато складнішим завданням. Зазвичай була ще одна опускна решітка, зроблена з дерева і армована металом, а також бійниці для стрільби з лука [10]. У середньовічних фортецях ззовні по периметру робився глибокий рів, а в'їзд/виїзд проходив по підйомному мосту (рис. 4, 5). Прохід через ворота був видовжений і противник, проходячи по ньому, обстрілювався з отворів у склепінні [13].

Рис. 3. Прохід крізь міський мур при головній брамі в Єрусалимі (зліва)

Рис. 4, 5. Золоті ворота в Києві (посередині фрагмент з картини, справа реконструкція)

На основі аналізу історичних джерел, беручи до уваги роботу Ю. Плюсніна «Пространственное поведение человека» [6], можна чітко виділити семантичну та культурну функцію в'їздних воріт. Вони виконувалися з певним архітектурно-естетичним замислом, символізуючи могутність правителя, держави, її релігію, культурні традиції та історію. Через них проходили делегації, прибували послы та відправляли на війну воїнів. Прикладом цього є Золоті ворота в м. Києві (рис. 4, 5), що були парадним і найважливішим в'їздом у місто. У архітектурному плані, вони мали вигляд бойової башти із глибоким проїздом та надбрамною церквою. Згідно свідченням істориків на фасаді була фреска Богоматері. У цілому ворота були своєрідною візитівкою певного міста, вказуючи хто є його «господарем», статус і культурний розвиток мешканців.

Окрім зовнішніх фортифікаційних споруд вагомим містоутворюючим фактором виступали фортеці. З історії стародавньої Греції відомо, що центральним елементом деяких поселень був «Акрополь» (від грец. – «верхнє місто») – неприступна фортеця, що виникла як місце первинного поселення і слугувала прихистком для мешканців міста під час воєн [3]. Згодом навколо нього поступово розрослося менш захищене «нижнє місто». Лише з розвитком військової і культурної могутності еліністської держави в класичну епоху, акрополь перетворився в священне місце і заповнився храмами, вівтарями, скарбницями і скульптурними творами [7].

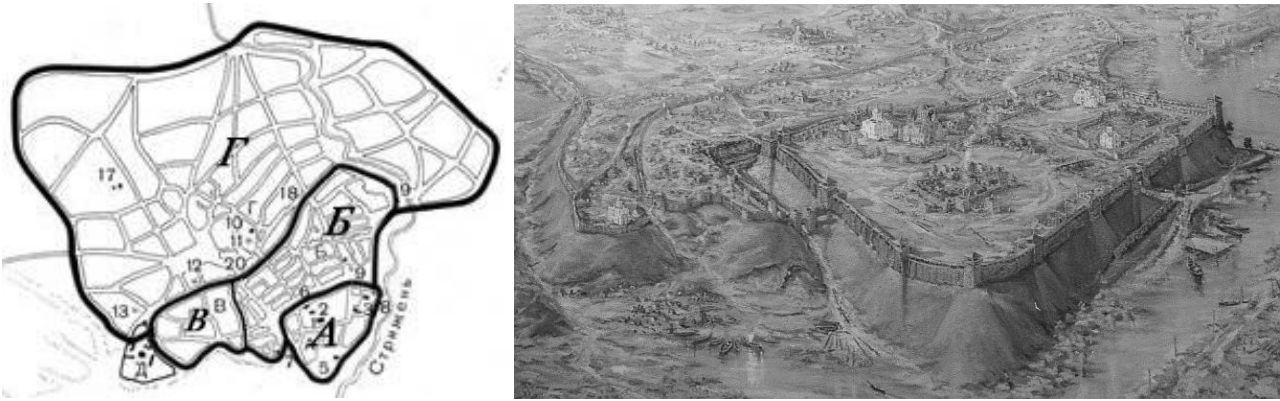

Рис 6. Схема територіально-просторової організації давньоруського Чернігова (А – Дитинець; Б – поділ; В – третьяк; Г – передгороддя; зліва) [14]

Рис 7. Дитинець давньоруського Чернігова (фрагмент з картини; справа)

Подібний просторовий розвиток міста був притаманний для інших епох і культур, що говорить про його універсальність. У XI столітті для давньоруського містобудування характерною була двохступінчаста система міст, які майже завжди склалися з князівського «дитинця», розташованого на підвищенні, і простолюдинського «подолу» у його підніжжя [9]. Дитинець («днешній град», «вишгород») був центральною і найстарішою частиною міста та розміщувався на домінуючих над навколишньою місцевістю пагорбах чи мисах, що утворювалися при злитті річок (рис. 7). Згодом він отримав значення суспільно-політичного центру поселення. Тут знаходилися княжий двір, боярські хорони, міський собор, палацові церкви, житла дружинників і челяді, в тому числі і ремісників, які працювали для знаті. Поділ («посад», «окольный град») – торгово-ремісничий район, що також мав фортифікації по периметру. У великих містах поза ним розташовувалося передмістя («передгороддя») – нові райони, які розкинулися за його стінами (рис. 6) [3; 14].

Середньоазіатські міста в VII-VIII ст. незалежно від величини склалися з цілком сформованих і визначених частин: цитаделі – «диза» і «шахрістана» (основної частина міста) [3]. Диз мав те саме значення і функцію що акрополі в Стародавній Греції або дитинці в давньоруських містах Диз сильно зміцнювався і виділявся в самостійну частину міста, з тим щоб його можна було захищати навіть в разі падіння шахрістана. У містах-резиденціях правителів диз – це укріплений палац, розташований в центрі шахрістана. В інших випадках він міг перебувати і на краю міської території, приєднуючись до одного з кутів, утворених міськими стінами. Для диза вибирали найвище місце, звідки добре проглядалася навколишня місцевість і було легше помітити наближення ворога. В середині його території найбільш важливою і значною спорудою була вежа «кешк» (рис. 8). Підносячись над цитаделлю, він служив наглядним і командним пунктом при обороні міста, місцем де зберігали запаси [2].

У Європі до VIII-IX ст. н. е. культурними центрами були монастирі і феодалні замки. За їхніми мурами селяни з навколишніх місцевостей ховалися від небезпеки. Німецьке слово «бюргер» означало людину, яка живе у фортеці. Вони, як правило, закривали головні, найнебезпечніші дороги чи важливі торговельні маршрути. Для цього вибирався або високий пагорб, або скеля з плоскою вершиною, місто ж розвивалося навколо її підніжжя на рівнині [9]. Найбільш важливою і значною спорудою всередині був «донжон» – укріплена і найвища споруда всередині феодалного замку, в якій могли розташовуватися рицарський зал, зброярня, головний колодязь, житлові кімнати, господарські приміщення, харчові склади і тюрма (рис. 9) [15].

Рис. 8. Вежа цитаделі м. Хіва, Узбекистан (зліва)

Рис. 9. Донжон Нарвського замку, Естонія (справа)

Отже, фортеці, утворившись на місці первинного поселення, часто були основою територіального розвитку міста. Зі зменшенням воєнної загрози вони ставали культурними і суспільно-політичними центрами. Завдяки вигідному географічному розташуванню і оборонним характеристикам були неприступними для ворога і останнім прихистком для місцевих жителів.

У цілому складні інженерно-геологічні роботи (вали, рови, розвідні мости, опускні решітки), комплекс оборонних споруд (система міських чи фортечних мурів, вежі) міста чи фортеці окрім суто оборонної функції мали превентивний характер. Противнику важко було наважитись на штурм, боячись зазнати важких втрат. В протилежному випадку швидкість штурму неминуче спадала, оскільки нападникам доводилося долати ряд складних перешкод, що давало протилежній стороні час для підготовки [10]. На даних аспектах особливо наголошували Р. Х. Шнайдер і Т. Кічен, пов'язуючи їх з сучасними принципами запобігання злочинності.

Захист міста від зовнішнього ворога був надзвичайно важливим, але небезпеку складали також і внутрішні загрози щодо дотримання соціальної

стабільності, належного санітарного стану, якості життя і побутових умов. При їх загостренні негативні наслідки могли бути не меншими як у випадку зовнішньої агресії.

Задля підтримки соціальної стабільності й порядку, впродовж віків було затрачено чимало зусиль, що також відобразилися у плануванні поселень. Деякі з них у різних культурах були досить суперечливими, зокрема у сфері соціальної сегрегації. Остання щодо положення у суспільній ієрархії була відома ще за часів Стародавнього Єгипту. У плануванні міст були чітко виражені райони рабів і примусових тимчасових робітників з примітивною і монотонною забудовою, на відміну від забудови заможних єгиптян і ремісників [3].

Загальні принципи формування просторової моделі міст середньовіччя, Київської Русі, Середнього сходу між собою дуже схожі. Вони могли мати декілька рубежів оборонних стін, де зовнішні позначали загальну межу територій, внутрішні окремих районів, що відрізнялися за функцією і статусом. Даний поділ дозволяв краще контролювати кожну територію, доступ до неї, слідкувати за дотриманням правил і порядку.

Слід зазначити, що подібна ситуація існувала і у часи Стародавньої Греції і Риму, хоча у них вона мала не примусовий, а скоріше матеріальний характер. Райони бідняків і переселенців не могли собі дозволити жити поряд з заможними мешканцями. Звичайно, таке скупчення малозабезпечених верств населення створювало внутрішньо міські анклавні, де назрівало невдоволення. Розуміючи існування подібних настроїв, а також, щоб заручитися підтримкою даної верстви населення у містах Греції і Риму будувалися різні громадські об'єкти (театри, амфітеатри, цирки, терми), де зменшувалася різниця між заможними і бідними, відволікаючи від насущних проблем (рис. 10). Підтвердженням цьому є період максимального рівня розвитку Риму при імператорі Костянтині, місто вражало загальною часткою громадських і державних територій [2]. У великому масштабі диверсифікація громадського життя, надання можливості для задоволення культурних потреб сприяла розвитку відчуття гордості і єдності з своїм народом, відтак суспільство було стабільнішим і краще консолідувалося для вирішення як внутрішніх так і зовнішніх проблем.

Продовжуючи аналіз середньоазіатських міст, можна сказати, що звичай розділяти населення за національною і майновою ознаками знайшов своє відображення в плануванні шахрістана, де території розділені головними дорогами, могли належати якійсь певній групі населення. Зазвичай, це були осілі племена кочівників, які нерідко були налаштовані вороже один до одного. Вони прагнули зберегти свої порядки, етнічну самобутність, тому часто

споруджували замкнуті стіни навколо своїх кварталів. Подібне розділення зберігалося в середньоазіатських містах до кінця XVIII ст. У Ташкенті, наприклад, ворожнеча між чотирма основними частинами міста доходила до відкритих зіткнень біля центрального базару. Внутрішні стіни, що розділяли місто на окремі частини, також зберігалися для підтримки внутрішнього порядку.

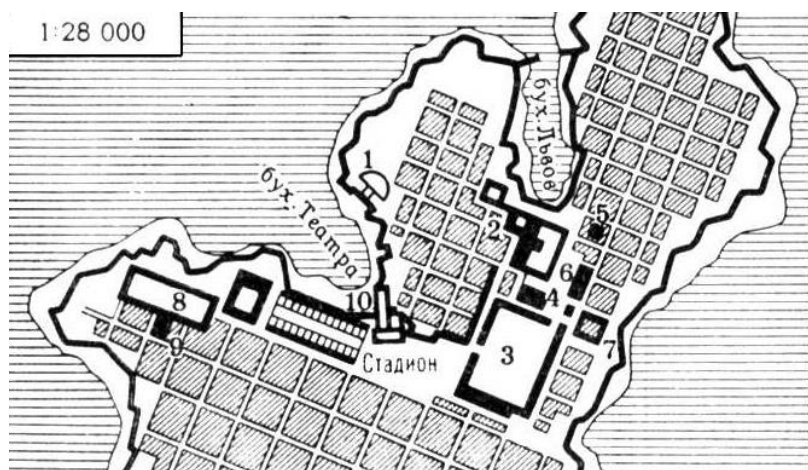

Рис. 10. Громадські простори на фрагменті плану давньогрецького м. Мілет (1. Театр; 2. Північний ринок; 3. Південний ринок; 4. Бувлеверій; 5. Святилище Аполлона; 6. Гімназій; 7. Римський німфейон; 8. Західний ринок; 9. Храм Афіни; 10. Терми Фаустини)

У цьому контексті велике значення відігравав благоустрій території. Хороший стан і порядок міг впливати на комфортність, фізичний та психологічний стан людини, а отже на рівень її агресивності. Ще в містах стародавнього Єгипту і Межиріччя вздовж головних церемоніальних чи торгових вулиць висаджувалися дерева, які садилися в заповнені ґрунтом ямки чи спеціальні горщики [2; 3; 5]. Зокрема в Азіатських містах тінисті алеї поєднувалися з неглибокими басейнами, даючи бажану прохолоду і свіжість. Також поширені були криті торгові вулиці. Вони влаштовувалися для захисту від палючої спеки, а перехрестя вулиць перекривалися широкими куполами, під якими відбувалася торгівля. Варто згадати і про високий художній і технічний рівень покриття Римських вулиць. На мощення йшли не тільки прості сорти каменю, але і мармур [3]. Значне досягнення римської епохи – поділ вуличного полотна на проїжджу частину і тротуари, цей елемент благоустрою був втрачений в містобудуванні наступних епох, аж до кінця XVIII – початку XIX ст.

Дотримання належного санітарного стану теж критично важливий фактор безпеки. З історії відомо, що великі міста стародавнього світу Межиріччя, Єгипту, Греції, Риму об'єднувала значна увага до благоустрою (мощення вулиць, влаштування водопроводу і каналізації) [3; 9]. Досить вдалою була планувальна схема типового грецького будинку, який відрізнявся високим для того часу рівнем комфорту: спальні групувалися навколо внутрішнього дворику

з декоративним басейном, ванні кімнати і кухні з витяжкою були обладнані водопроводом і каналізацією [4]. Міста Римської імперії, продовжуючи традиції еллінських попередників, не поступалися багатьом сучасним містам в комфорті, красі та гігієні. Саме науковці Н. Поляков, В. Кучерявий, В. Чайка стверджують, що за рівнем комунального обслуговування заможні райони Риму були на рівні міст XX століття [9; 6].

Епоха раннього середньовіччя (VI-IX ст.), яка почалася після падіння Римської імперії, відрізнялася суто релігійним світоглядом і була періодом глибокого занепаду європейського містобудування. Вулиці перетворилися у відкриту каналізацію, через відсутність централізованих інженерних систем. Очищення від сміття і бруду майже не проводилося, оскільки вони не були замощені. Головні вулиці та площі Флоренції, Болоньї, Верони, Падуї і Пізи укладені бруківкою лише в середині XIII ст. [2]. Відсутність у середньовічних містах каналізації обумовила забруднення води фекаліями. Неглибокі колодязі перетворювалися у джерела інфекційних захворювань; міста вражали страхітливі епідемії (холера, чума, віспа та ін.). Як зазначають А. Бунін і В. Чайка, проблеми з санітарією та пожежною безпекою змусили владу і архітекторів внести в містобудування елементи плановості, і провести великі роботи із реконструкції та благоустрою міського простору [2].

Зокрема король Франції Людовик XIV (1643-1715рр.) розпочав програму з ревіталізації Парижу. Він заклав широкі бульвари і озеленені території. Проте згодом естетичний стан простору був зіпсований численними актами вандалізму. Таким чином, він провів розгорнув широку діяльність з підвищення контролю за територією, внаслідок чого в 1700-1701 рр. було встановлено майже 7000 вуличних ліхтарів. Та це не єдиний приклад в історії Парижу коли архітектурно-просторовими засобами намагалися забезпечити контроль над небажаною поведінкою [11].

Революція 1848 р. у Франції показала буржуазії, яку небезпеку для неї мають подальше існування в центрі Парижа вузьких і кривих вулиць, вміло використаних пролетаріатом під час повстання [7; 10]. У пошуках виходу з положення, що створилося префектом Парижа Османом була проведена реконструкція його центральної частини, зокрема, 165 км вулиць, 48 км бульварів. Крім містобудівних причин, як вважають історики, така реконструкція переслідувала ще й соціальні цілі: створити прямі напрями для атак кавалерії і артилерійського вогню з метою ефективної боротьби з революційними виступами робочого класу, який весь час тримав в страху місцеву буржуазію. Планувальна структура Парижа, сформована таким чином понад століття тому, зберігається і донині [3].

Багато з вказаних у статті засобів підвищення безпеки уже втратили свою актуальність. Причинами цього можуть бути культурний, науково-технічний розвиток суспільства, спрямованість на вирішення певного типу загроз, які в сучасних умовах не є реальною небезпекою для більшості міських жителів. Сьогодні актуальною є проблема злочинності в міському середовищі.

Аналізом історичних методів і засобів створення безпечного міського середовища, виділено їх основоположні принципи. Як впливає з таблиці 1, вони спільні особливості з сучасними архітектурно-просторовими принципами підвищення кримінологічної безпеки. Останні є продовженням попередніх відповідно до актуальних загроз якості життя і здоров'я людей в міському середовищі.

Таблиця 1

Зв'язок між історичними принципами створення безпечного середовища і сучасними принципами щодо запобігання злочинності

Історичні принципи	Сучасні принципи	
ЗОВНІШНЯ БЕЗПЕКА		
<p>Огородження території</p>	 <p>Стіни навколо поселень</p> <ul style="list-style-type: none"> - Стіни закріплюють територію за певною громадою. - Визначали межі користування. 	<p>Територіальність</p>
<p>Контроль за виходом/виходом</p>	 <p>Міські брами (ворота)</p> <ul style="list-style-type: none"> - При кожній брамі була охорона, що контролювала потік людей і товарів. - У разі необхідності брами зачинялися, вхід і вихід був обмежений. - Створення визначеної кількості входів і виходів на територію поселення. 	<p>Контроль доступу</p>
<p>Хороша оглядовість</p>	 <p>Головні вежі</p> <ul style="list-style-type: none"> - Висока вежа створювала хороші умови для контролю за прилеглою територією, - допомагала здалека помітити ворога. - Висока вежа була командним пунктом 	<p>Соціальний контроль</p>
<p>Акцентування входу</p>	 <p>Міські брами (ворота)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Акцентування входу як символ переходу в іншу територію. - Вхід як символ культурно-цивілізійного розвитку місцевої громади. - Інформаційно-психологічний вплив на приїжджих. 	<p>Територіальність, персоналізація</p>

Образ неприступності, посилення захисту		<p>Комплекс планувальних, інженерно-технічних засобів</p> <ul style="list-style-type: none"> - Змусити ворога відмовитися від нападу. - Змусити ворога понести важкі втрати і відступити. - Сповільнити атакуючого ворога, виграти час на підготовку до оборони. 	Захист об'єкту
ВНУТРІШНЯ БЕЗПЕКА			
Розмежування території	 <p>1. район рабів; 2. район ремісників і багатих міщан</p>	<p>Стіни всередині поселення</p> <ul style="list-style-type: none"> - Розмежування з метою створення багаторівневої системи безпеки - Розмежування за положенням в суспільній ієрархії - Розмежування з метою контролю території - Розмежування з метою забезпечити безпеку етнічних кварталів 	Територіальність, контроль доступу
Створення громадських просторів		<p>Громадські простори</p> <ul style="list-style-type: none"> - Велика кількість загальнодоступних громадських об'єктів. - Різноманітність функцій. <p>Створення умов для активного громадського життя, проведення дозвілля.</p>	Підтримка «вуличної» активності
Підвищення якості життя		<p>Санітарний стан і благоустрій</p> <ul style="list-style-type: none"> - Наявність системи водопостачання та каналізації. - Громадські терми. - Мощення вулиць. - Створення комфортного міського середовища. - Підтримання чистоти. 	Зовнішній вигляд

Висновок. У статті розглядалися заходи щодо створення безпечного міського середовища в історичному аспекті і їх зв'язок з сучасними теоріями запобігання злочинності. Даний аналіз включає розгляд їх засадничих принципів, до яких належать: *створення/підсилення територіальності; підтримка формального і неформального контролю, створення оглядовості; контроль доступу; додатковий захист об'єкту; створення належного зовнішнього вигляду; підтримка «вуличної» активності.* Розуміння їх суті

дозволило сконцентрувати увагу лише на тих аспектах створення безпечного середовища в історичному контексті, які мають з ними спільні особливості.

Проблема створення безпечного середовища існувала ще з прадавніх часів. Загрози людському життю впродовж минулого могли зникати, змінюватися і ускладнювалися разом з тим як змінювався суспільний устрій, розвивалися міста і поселення. Комплекс заходів, що спрямовувався на досягнення безпечного міського середовища поділяють на внутрішні та зовнішні.

До зовнішніх належать:

- будівництво стін навколо поселень;
- створення визначеної кількості в'їздних/виїздних брам;
- будівництво командних і укріплених пунктів з хорошою оглядовістю (фортеці, головні фортечні вежі);
- створення комплексу оборонних інженерно-технічних заходів (підсилення брам, створення розвідних мостів, штучних насипів і ровів).

До внутрішніх:

- розмежування внутрішнього міського простору фізичними засобами (внутрішні стіни, щільно забудовані вулиці);
- створення мережі громадських просторів (цирки, театри, терми, гімназії, школи);
- дотримання належного санітарного стану і створення хорошого благоустрою (каналізація, водопостачання, заощення, озеленення).

Дані заходи мали суттєвий вплив на просторовий розвиток міст і на формування містобудівельних концепцій, що використовувалися згодом при створенні нових поселень. Їх роль у міському ландшафті показує, з якою відповідальністю в минулому відносилися до питання безпеки, оскільки загрози життю і здоров'ю людини були значно вищими.

Принципи, якими керувалися для захисту від диких звірів, нападів ворога, міських заколотів і безпорядків у сьогоденні міських умовах трансформувалися для вирішення завдань щодо запобігання злочинним посяганням на здоров'я людини та її власність. Незважаючи на зміну об'єктів небезпеки, особливості присутні в них залишилися однаковими. Таким чином, сучасні принципи запобігання злочинності чітко пов'язані з історією створення безпечного міського середовища, є її продовженням на сучасному етапі цивілізаційного розвитку.

Список використаних джерел

1. Гидион З. Пространство, время, архитектура / З. Гидион С ; [сокр. пер. с нем. М.В. Леонене, И.Л. Черня]. – [3-е изд.]. – М. : Стройиздат, 1984. – 455 с.
2. Градостроительство / [А.В. Бунин, Л.А. Ильин, Н.Х. Поляков, та ін.] за ред. В.А. Шкварикова. – М. : Издательство Академии Архитектуры СССР, 1945. – 327 с.

3. Искржицкий Г.И. Рассказ о градостроительстве / Г. И. Искржицкий. – М. : Стройиздат, 1985. – 128 с.
4. Кашкина Л.В. Основы градостроительства : [учебн. для вузов] / Л.В. Кашкина. – М. : ВЛАДОС, 2005. – 247 с.
5. Кучерявий В.П. Урбоекологія / В.П. Кучерявий. – Львів : Світ, 2001. – 440 с.
6. Плюснин Ю.М. Пространственное поведение человека (методы проксемических исследований) / Ю.М. Плюснин. – Новосибирск : ИИФФ СО АН СССР, 1990. – 45 с.
7. Поляков Н.Х. Справочник архитектора. Том 2. Градостроительство / Н.Х. Поляков ; ред: Алабян К.С. – М. : Издательство Академии Архитектуры СССР, 1946. – 456 с. – том II.
8. Саваренская Т.Ф. История градостроительного искусства. Рабовладельческий и феодальный периоды / Т.Ф. Саваренская. – М. : Стройиздат, 1984. – 376 с.
9. Чайка В.Є. Урбоекологія : [підручник для студентів] / В.Є. Чайка. – Вінниця : Вид-во Вінницького сільськогосподарського університету, 1999. – 368 с.
10. Richard H. Schneider, Ted Kitchen Planning for Crime Prevention: A Transatlantic Perspective / Schneider Richard H., Kitchen Ted. – London, Routledge, 2002. – 331 p.
11. Timity D. Crowe I. Crime prevention through environmental design, 3rd edition. / Crowe Timothy D. ; revised by Lawrence Fennelly. – Oxford : Elsevier Inc, 2013. – 376 p.
12. Вушко голки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://blog.i.ua/user/2802839/1472467/> – Назва з екрана.
13. Городские ворота [Электронный ресурс]. – Режим доступа : URL : [https://ru.wikipedia.org/wiki/ Городские ворота](https://ru.wikipedia.org/wiki/Городские_ворота) – Название с экрана.
14. Дитинець_(Чернігів) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : [https://uk.wikipedia.org/wiki Дитинець_\(Чернігів\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Дитинець_(Чернігів)). – Назва з екрана.
15. Донжон [Электронный ресурс]. – Режим доступа : URL : [https://ru.wikipedia.org/wiki Донжон](https://ru.wikipedia.org/wiki/Донжон). – Название с экрана.

Аннотация

В статье представлена характеристика основных архитектурно-пространственных принципов современных теорий предупреждения преступности. На их основе автором рассматриваются архитектурно-пространственные меры и принципы по созданию безопасной городской среды от первоначального времени до доиндустриальной эпохи. Обнаружено их связь с современными принципами предупреждения преступности через архитектурно-пространственную организацию среды.

Ключевые слова: история градостроительства, безопасность, преступность..

Annotation

This article presents a brief description of fundamental architectural and spatial principles of modern crime prevention ideas (concepts). Based on which author examines architectural and spatial measures and principles for creating a safe urban environment during a vast historical period from the primeval times to the pre-industrial era. It was found their connection with the modern principles of crime prevention through architectural and spatial organization of the environment.

Keywords: history of urban planning, safety, crime.